

ADOLPH WERNER C.W. VAN PALLANDT TOT WALFORT (1733-1813)

LEVENSSCHETS VAN EEN GELDERS EDELMAN

Renée Smid

Adolph Werner Carel Willem van Pallandt tot Walfort, was de enige zoon van Frederik Willem Floris van Pallandt en Sophia Dorothea van Lintelo. Geboren op kasteel Keppel, werd hij van jongs af aan vertrouwd gemaakt met de normen en waarden die golden in zijn familie. Na zijn studie in Leiden maakte hij een reis naar Frankrijk en Zwitserland, waar hij Voltaire en Rousseau bezocht. Teruggekeerd in Gelderland wijdde hij zich aan zijn politieke loopbaan. Op 6 mei 1770 trad hij in het huwelijk met Heilwich Charlotte Barbara van Heeckeren. Deze verbintenis duurde bijna veertig jaar, hetgeen voor die tijd uitzonderlijk lang was. De omvangrijke correspondentie die Van Pallandt voerde met familie en vrienden maakte het mogelijk een beeld te schetsen van het leven van deze edelman.

De opvoeding en educatie

De opleiding en opvoeding van adellijke jongens en meisjes verliep in de achttiende eeuw volgens een min of meer vast patroon. Vooral aan de opvoeding van de stamhouder werd veel aandacht besteed, omdat hij degene was die zijn vader zou opvolgen en goed voorbereid moest worden op zijn toekomstige taak als hoofd van het geslacht en op zijn politieke ambten.

De eerste zeven of acht jaar werden adellijke kinderen verzorgd door vrouwen. De kinderen stonden vaak onder toezicht van een gouvernante, terwijl in de eerste twee levensjaren de verzorging toevertrouwd werd aan een min.¹ Ook Adolph Werner en zijn zuster Agnes Aemilia werden in hun babytijd verzorgd door een min. In de loop van de achttiende eeuw echter, vooral onder invloed van Rousseau, kwam men tot het inzicht dat kinderen door de moeder zelf gevoed moesten worden.²

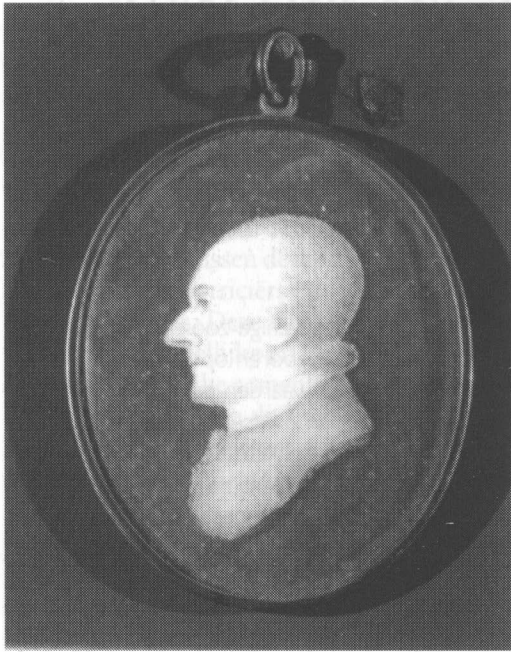
Adolph Werner van Pallandt en zijn echtgenote Heilwich Charlotte Barbara van Heeckeren kregen zeven kinderen, twee zoons en vijf dochters, van wie de oudste geboren werd in 1772 en de jongste in 1786. Voor de verzorging van deze kinderen werd geen min aangesteld. In 1783 waren er twee kindermisjes in dienst, die zich bezighielden met Charlotte en Jeanette, de twee jongste meisjes. Bovendien had men in datzelfde jaar een gouverneur in dienst. Deze was ongetwijfeld belast met de opleiding van de oudste zoon Frits. Tenslotte was er een gouvernante, die les zal hebben gegeven aan Henriëtte, Emilie, Jan en Elisabeth.

Op het moment dat er een gouverneur in dienst werd genomen, begon voor de zoons de echte opleiding tot edelman. Ook de familie Van Pallandt volgde deze lijn. Op 23 maart 1746 werd voor de educatie van Adolph Werner van Pallandt gouverneur De Villers aangesteld, die waarschijnlijk uit Frankrijk of uit Zwitserland afkomstig was.³ Hij onderwees in de vakken geschiedenis, geografie, Latijn, Frans, wiskunde en meetkunde. Meetkunde was vooral belangrijk voor diegenen voor wie een militaire carrière beoogd was, hetgeen bij Van Pallandt echter niet het geval was. Eveneens werd aandacht besteed aan het leren schrijven van brieven en verdiepte men zich in belangrijke personen en families. De pupil werd ook vertrouwd gemaakt met genealogische en heraldische zaken. Voor de opleiding van dochters was meestal een gouvernante verantwoordelijk. Het kwam wel voor dat een gouvernante niet voldoende

1 M. Motley, *Becoming a french aristocrat. The education of the court nobility* (z.pl., z.j.) 24.

2 H.F.M. Peeters, *Kind en jeugdige in het begin van de moderne tijd (ca. 1500-ca. 1650)* (Hilversum, 1966) 26.

3 Rijksarchief Gelderland, Archief Huis Keppel (RAG, AHK), inv.nr. 1046.

Adolph Werner Carel Willem van Pallandt
(Stichting Van Pallandt, foto Iconografisch Bureau)

vakbekwaam was en in dat geval werd er een docent ingeschakeld, die dan les gaf aan zowel de zoons als de dochters.⁴ Praktisch ieder adellijk kind leerde één of meer muziekinstrumenten te bespelen. De opleiding van de dochters was veel beperkter dan die van de zoons. Veel verder dan lezen, rekenen, Frans, het leren schrijven van brieven en een beetje Latijn kwamen de adellijke meisjes meestal niet.⁵

Het einddoel van de opvoeding was, zich als edelman respectievelijk edelvrouwe te kunnen gedragen. Hierin lag niet zozeer een taak voor de gouverneur, dan wel voor de ouders. De vader bracht zijn zoon het besef bij van het belang van de eer van het geslacht en de normen en waarden die daarmee samenhangen. Het was uitermate belangrijk te weten

welke betekenis de familie had en hoe men zelf daarin paste. De opvoeding was niet gericht op het presteren op wetenschappelijk gebied, maar wel op het kunnen functioneren binnen een gecultiveerde adelswereld, ook aan het hof. Gedisciplineerd, vormelijk gedrag, esprit en beschaafde conversatie waren hierbij een eerste vereiste.⁶

Het studentenleven

Een nieuwe fase in de opvoeding brak aan wanneer een adellijke jongeman ging studeren aan een universiteit. Adolph Werner van Pallandt vertrok begin 1751 samen met gouverneur De Villers naar Leiden en stond tot 1754 ingeschreven voor artes liberales en rechten.⁷ Het was in de Europese adel gebruikelijk dat de gouverneur de jongeman tijdens de studententijd bleef begeleiden.

De Leidse universiteit was geliefd onder de edelen in de Republiek, die hiermee in het voetspoor traden van veel prinses uit het huis Oranje-Nassau en andere edelen. In het album studiosorum treffen we namen aan als Van Heeckeren, Van Brakel, Van Wassenaer, Van Zuylen, Van Pallandt en anderen.⁸ Het aantal burger- en patriciërszonen dat studeerde was groter dan het aantal adellijke jongemannen. Naar verhouding sloten zij hun studie bovendien veel vaker af met een academische titel.⁹ Ook Van Pallandt zou niet promoveren. Tijdens zijn studententijd onderhield Van Pallandt sociale contacten met verschillende jonge edelen, zoals Antoine en Jean Bentinck, Cornelis de Perponcher-Sedlnitzky, Assueer Jan Torck van Rosendaal en Jan Carel van der Borch van Langentrier.¹⁰ De enige niet-adellijke studievriend was Jan Bost, afkomstig uit een Edamse regentenfamilie. Hij was de enige uit de vriendenkring die de mees-terstitel verwierf.

4 H. Reif, *Westfälischer Adel 1770-1860, Vom Herrschaftsstand zur regionalen Elite* (Göttingen, 1979) 146.

5 *Ibidem*.

6 *Idem*, 147.

7 RAG, AHK, inv.nr. 315.

8 *Album studiosorum Academiae Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV* ('s-Gravenhage, 1875) 1019.

9 G.D.J. Schotel, *De academie te Leiden in de 16e, 17e en 18e eeuw* (Haarlem, 1875) 295.

10 RAG, AHK, inv.nrs. 341, 344, 346, 391, 404.

Christiaan Frederik Anton Willem Carel Bentinck
(Antoine) door J.J. Maurer
(kasteel Middachten, foto Iconografisch Bureau)

Vier dagen per week werden colleges gegeven, terwijl twee dagen waren gereserveerd voor disputen, bijzondere colleges en promoties.¹¹ De disputen waren zeer populair en boden een welkome afwisseling. Het waren openbare bijeenkomsten, waar de studenten stellingen moesten verdedigen of bestrijden.¹²

Adolph Werner van Pallandt huurde in Leiden een kamer bij een zekere Christiaan van Gerwen, voor het bedrag van 165 gulden per jaar. De prijzen voor kamers konden behoorlijk verschillen, variërend van twintig tot honderd gulden.¹³ Gezien het hoge bedrag dat Van Pallandt betaalde, is het waarschijnlijk dat De Villers en de knecht Samuel Watsdorff eveneens hier hun onderdak hadden. Gedurende de drie jaar dat Van Pallandt in Leiden verbleef, volgde hij naast zijn universitaire studie verschillende andere colleges, zoals wis-

kunde, theologie en filosofie, Engels en catechisatie. Voor zijn studie kocht hij regelmatig boeken over geschiedenis, de schone kunsten en geometrie. Naast voornoemde activiteiten nam Van Pallandt in 1753 rij- en schermlessen, hetgeen geheel conform de traditie van de adel was.¹⁴ In navolging van Franse rijacademies zoals die van Antoine de Pluvinel werden in Utrecht en in Leiden rij- en scherm scholen gesticht. De toen gangbare adellijke opvoedingsidealen vereisten onder anderen dat een edelman zich bekwaamde in schermen, paardrijden en dansen.¹⁵ In Leiden werd de rij school in 1729 opgeheven, maar de scherm- en rijmeesters bleven. Het hanteren van het zwaard hoorde bij de adellijke opvoeding. Of Van Pallandt dansen leerde, is niet bekend. Wel weten we dat hij belangstelling had voor muziek: regelmatig bezocht hij de komedie en de opera.

Het was gebruikelijk dat jongemannen van adellijke en patricische afkomst ter afsluiting van hun opleiding een reis maakten door verschillende Europese landen. Deze grand tour duurde minimaal een jaar of zelfs langer.¹⁶ De activiteiten die onderweg werden ontplooid, hadden een educatief karakter.

Van Pallandt maakte pas in 1765 een buitenlandse reis, toen hij al een belangrijk deel van zijn politieke loopbaan opgebouwd had. Aan deze reis wordt een aparte paragraaf gewijd.

De politieke loopbaan

Na het beëindigen van zijn studie was voor Adolph Werner van Pallandt de tijd aangebroken zich te richten op zijn loopbaan als edelman, zijn *cursus honorum*. In de loop van 1754 keer-

11 De colleges begonnen meestal om acht uur 's ochtends en duurden tot vier uur 's middags, met een middagpauze van een uur.

12 R. Hagendijk, *Het studentenleven. Opkomst en verval van de traditionele studentenkultuur* (Amsterdam, 1980) 30.

13 Schotel, *Academie te Leiden*, 297.

14 RAG, AHK, inv.nr. 315.

15 Motley, *Becoming a french aristocrat*, 126.

16 W.C. van Huffel, *Willem Bentinck van Rhoon, zijn persoonlijkheid en leven 1725-1747* ('s-Gravenhage, 1923) 19.

de hij terug naar Gelderland en werd hem door zijn moeder de havezate Het Walfort overgedragen, die zij van haar ouders had geërfd. De eerste stap die Adolph Werner van Pallandt ondernam was admisie tot de Zutphense ridderschap te verzoeken. Hij werd in 1755 toegelaten.¹⁷ Vanaf dat moment vervulde Van Pallandt verschillende functies op lokaal en gewestelijk niveau. In 1756 werd hij lid van de magistraat van Doesburg en in 1760 werd hij benoemd tot richter van deze stad.¹⁸ Het traktement dat een richter per jaar ontving, lag rond de 700 gulden. Hij werd als richter bijgestaan door een klein aantal ambtenaren, benevens een stadhouder die in feite de werkzaamheden waarnam. Dit betekende dus dat hij lang niet altijd zelf aanwezig was. Van Pallandt is slechts enkele jaren richter van Doesburg geweest, want zijn vader nam dit ambt over in 1763.

Oude tegenstellingen staken rond 1760 onder de regenten weer de kop op in het Zutphense kwartier. Deze speelden tussen de facties van Van Heeckeren (tot Enghuizen) en van Van Nagell tot Ampsen. De aanleiding van de ruzie was de benoeming van een raad en rekenmeester. Van Pallandt sloot zich aan bij Van Nagell, maar zijn deelname in deze kwestie was slechts van marginaal belang.¹⁹

Verscheidene jaren had Van Pallandt zitting in de Gedeputeerde Staten van het kwartier van Zutphen.²⁰ Deze commissie leverde hem jaarlijks ongeveer 1.800 gulden op.²¹ We kunnen ons afvragen in hoeverre edelen aangewezen waren op de inkomsten uit dergelijke ambten en commissies. Het is moeilijk om deze vraag in algemene zin te beantwoorden, aangezien hierover slechts weinig gegevens bewaard zijn gebleven.²² Over de situatie van Adolph Werner van Pallandt is wél iets bekend. Van Pallandt sprak zich hierover zelfs expliciet uit: 'Met een na mijnen staat en stand geëvenredigd vermogen gezegend, maar bestaande meestal in landgoederen, derhalve wegens exorbitante lasten en schaden onberekenbaar, in 1756 burgemeester der stad Doesborgh geworden, ook in dit jaar lid van het Corps der Ridderschap van 't Quartier van Zutphen, intussen ook provisioneel Regter des Ambts Doesborgh'.²³ Deze uitspraak geeft aan dat, alhoewel Van Pallandt een vermogend man was, hij het niet zonder de inkomsten uit zijn ambten en commissies kon stellen.

In de jaren zestig van de achttiende eeuw vervulde Adolph Werner van Pallandt naast boven genoemde functies op lokaal en gewestelijk niveau eveneens een aantal ambten op generaliteitsniveau. Hij was gedeputeerde ter Staten-Generaal en bewindhebber van de VOC. Na 1772 echter, hij was inmiddels getrouwd, hield hij zich enkel nog bezig met activiteiten in de regio. In tegenstelling tot andere edelen, zoals Van Heiden Reinestein en Van Nagell tot Ampsen, lijkt Van Pallandt geen carrière aan het hof te hebben gambiaerd, maar bleef hij steeds min of meer op de achtergrond.

Op visite bij Voltaire en Rousseau

De vriendschap tussen Adolph Werner van Pallandt en Jan Bost was er een die een leven lang duurde. Bost behoorde tot het Hollandse regentenpatriciaat en was van 1756 tot 1795 werkzaam als secretaris bij de Admiraliteit van Amsterdam. In 1764 schreef Bost: 'Eerder heb ik bij mevrouw Hasselaer mademoiselle Van Zuylen ontmoet, een meisje met esprit. Ik raad u ten zeerste aan uw opwachting te maken en kennis met haar te maken. Momenteel verblijf ik bij de familie Hasselaer op Westerhout. Mademoiselle Van Zuylen is gisteravond gearriveerd met haar moeder'. Adolph Werner van Pallandt volgde het advies van Jan Bost op en maakte kennis met Isabella Agneta Elisabeth van Tuyll van Serooskerken, beter bekend als Belle van Zuy-

17 RAG, AHK, inv.nr. 431.

18 RAG, AHK, inv.nr. 464.

19 H.A. Weststrate, 'Twisten in het kwartier van Zutphen na den dood van gouvernante Anna', in: *Bijdragen en Mededeelingen Gelre*, VII (1904) 275-300.

20 RAG, AHK, inv.nr. 432.

21 H.A. Weststrate, *Gelderland in de Patriottentijd* (Arnhem, 1903) 55.

22 J. Aalbers, 'Beginsel en belang: een problematiek vanuit een drietal regio's nader gezien (1713-1736)', in: *Balans en perspectief. Visies op de geschiedwetenschap in Nederland* (Groningen, 1987) 257-258.

23 RAG, AHK, inv.nr. 434.

*Belle van Zuylen, door G.J.J. de Spinny
(Stichting Slot Zuylen, foto Iconografisch
Bureau)*

len. Belle woonde afwisselend op slot Zuylen en in Utrecht, waar haar familie een huis bezat aan de Kromme Nieuwe Gracht. Hier bracht de familie de winters door. Adolph Werner ontmoette Belle in het najaar van 1764. Van Pallandt werd beschouwd als een geschikte huwelijkskandidaat voor Belle. Al gauw echter stagneerde de omgang tussen de beide jongelui doordat er iets vervelends gebeurde. Belle meende het slachtoffer te zijn geworden van een ongepastheid, uitgehaald door Van Pallandt en Bost.²⁴ Het volgende had zich voorgedaan: toen Belle bij de familie Hasselaer logeerde, had Van Pallandt haar een bezoek gebracht in haar kamer en pas om twee uur 's nachts afscheid genomen. Belle voelde zich door Van Pallandt verraden omdat hij met anderen over dit bezoek en late tijdstip van vertrek had gesproken. Belles goede naam stond op het spel en ze vertrouwde Van Pallandt niet meer. Zij schreef: 'Jij hebt het tijdstip onthouden om mij te schaden; ik was het vergeten omdat voor de deugd alle uren gelijk zijn en ik niets te vrezen meende te hebben van een man van eer en beschaving die niet van mij hield'.²⁵ Belles vrees dat er over haar gekletst zou worden werd bewaarheid. Van Pallandts studievriend Cornelis de Perponcher-Sedlmitsky reageerde als volgt: 'Uw gedrag ten opzichte van mademoiselle Van Zuylen is schandelijk, heel Beverwijk praat erover. Mademoiselle Van Zuylen staat compleet voor schut'.²⁶ Ondanks Belles gekrenkte trots werd de briefwisseling voortgezet. Uiteindelijk werd het contact in maart 1765 door Belle beëindigd toen zij haar brieven terugvroeg.²⁷ Een maand later vertrok Van Pallandt naar Frankrijk en Zwitserland.

Van Pallandt hield tijdens deze reis een reisverslag bij.²⁸ Deze trip duurde ongeveer vier maanden en werd onder meer gemaakt in gezelschap van zijn vriend Jan Bost. De reis verliep in een vrij hoog tempo. Het gezelschap reisde via Compiègne naar Chantilly, waar het kasteel van de prins van Condé werd bezichtigd. Van Pallandt was erg onder de indruk van het park, dat aangelegd was door Le Nôtre en La Quintine: 'In het park zijn prachtige fonteinen en cascaden'.²⁹ Ten zuiden van het park aan de rand van de renbaan liggen de 'Grandes Ecuries'. Dit was een paarden- en jachthondenstal van enorme afmetingen, gebouwd in opdracht van Lode-

24 G. van den Bergh, *Ik heb geen talent voor ondergeschiktheid. Belle van Zuylen in briefwisseling met Constant d'Herminches, James Boswell en Werner C.W. van Pallandt* (Amsterdam, 1987) 309.

25 Ibidem, 301.

26 RAG, AHK, inv.nr. 391.

27 Van den Bergh, *Ik heb geen talent*, 364-365.

28 RAG, AHK, inv.nr. 318.

29 De citaten zijn uit het Frans vertaald.

wijk XV. Er konden 240 paarden en 140 jachthonden in worden ondergebracht. Van Pallandt schreef in zijn dagboek dat het mogelijk was er met een koets middendoor te rijden.³⁰

Alvorens naar Parijs te gaan werd de basiliek van Saint-Denis bezocht, de plaats waar de Franse koningen werden begraven en waar de koninklijke schatkamer zich bevond. Hierna togen de heren naar de Franse hoofdstad.

Van Pallandts belangstelling ging onder meer uit naar de militaire academie, verschillende kerken, de Academie Française, het Palais du Luxembourg, en het Observatoire, dat in 1667 in opdracht van Colbert gebouwd was om astronomische waarnemingen te doen. Bovendien vond een ontmoeting plaats met monsieur Soussoumier, de lijfarts van de koning, die een apparaat had ontwikkeld om zeewater te zuiveren. Van Pallandt had een bijzondere interesse in waterinstallaties en daarom zal het geen verbazing wekken dat de waterwerken van Marly en Versailles werden bezichtigd. Deze enorme pompinstallaties in de Seine moesten het rivierwater omhoog pompen om zo de vele fontein van Marly en Versailles van water te voorzien. Ze werden gebouwd tussen 1676 en 1682 en als het achtste wereldwonder beschouwd.

Adolph Werner van Pallandt bezocht ook het hof, terwijl de koninklijke familie publiekelijk lansquenet speelde, waarbij hovelingen, maar ook buitenlanders van aanzien konden toekijken.³¹

Van Pallandt vond Versailles wel erg mooi, maar had bedenkingen: 'Men beweert dat Versailles Lodewijk XIV achttien miljoen livres heeft gekost. De verbeteringen die zijn aangebracht ademen een sfeer van verkwisting, terwijl men in het park bij Trianon een groot paviljoen heeft opgericht, wat kostbaar is en waarschijnlijk nutteloos'.³²

Na een verblijf van bijna een maand in en rond Parijs, werd de reis voortgezet. Via Auxerre, Macon en Dijon ging het gezelschap naar Lyon, waar vier dagen werden doorgebracht. Het hoofddoel van de reis was Zwitserland, om aldaar de Franse *philosophes* Voltaire en Rousseau te bezoeken. Voltaire woonde samen met zijn nicht madame Denis in Ferney en ontving er de Europese elite. Hij liet er zijn tragedies opvoeren en schreef er circa 6000 brieven, satires en filosofische verhalen. Van Pallandt noteerde over Voltaire: 'De *philosophe* frappeert ons door zijn levendigheid en scherpzinnigheid. Hij heeft een briljante blik in zijn ogen. Gedurende de hele maaltijd, waarvan hij weinig gebruikt, is hij heel vrolijk. Na het diner gaan we naar het theater waar door een groep voor deze gelegenheid een van zijn stukken wordt opgevoerd'.³³ Het enthousiasme van Van Pallandt over Voltaire werd niet door iedereen gedeeld. In 1765, het jaar dat Van Pallandt zijn bezoek aan de *philosophe* bracht, werd een van zijn boeken verboden.

Op 5 juli bezochten Van Pallandt en Bost Jean-Jacques Rousseau. Rousseau had in 1762 *Émile ou l'éducation* geschreven, dat als zeer controversieel werd beschouwd en de aanleiding was voor zijn vlucht naar Zwitserland.

Rousseau woonde destijds in het Zwitserse Môtiers-Travers, maar door de toenemend vijandige sfeer daar trok hij zich terug op het eilandje St.-Pierre, gelegen in het Meer van Biennne, waar hij korte tijd verbleef, samen met zijn levensgezellin Thérèse le Vasseur. Nadat zij ongeveer twee maanden op St.-Pierre hadden gewoond, werd hij Zwitserland uitgezet en vertrok het stel vervolgens naar Engeland.³⁴ Rousseau leefde op St.-Pierre erg teruggetrokken en ontving niet veel bezoek. Dat Adolph Werner van Pallandt hem wel bezocht, is dus opmerkelijk. De reden hiervoor was dat Van Pallandt Rousseaus Hollandse uitgever, de heer Rey, goed ken-

30 RAG, AHK, inv.nr. 318.

31 Lansquenet en cavagnole waren kaartspelletjes die veel gespeeld werden aan het Franse hof. Dergelijke kaartspelletjes waren voor iemand als Voltaire zó saai, dat hij er de draak mee stak:

On croirait que le jeu console,
Mais l'ennui vient à pas comptés
A la table d'un cavagnole
S'asseoir entre deux majestés.

32 RAG, AHK, inv.nr. 318.

33 *Ibidem*.

34 H. Roland Holst, *Jean Jacques Rousseau. Een beeld van zijn leven en werken* (Amsterdam, z.j.) 244.

de. De laatste had hem waarschijnlijk van een goede introductie voorzien. Van Pallandt deed verslag van het bezoek: 'Terwijl we door de lanen liepen, voegde monsieur Rousseau zich bij ons. Hij was gekleed op z'n armeens. Na ongeveer een uur gewandeld te hebben, gingen we aan tafel. Aan het begin van de maaltijd was monsieur Rousseau weinig spraakzaam en had hij weinig eetlust, maar geleidelijk aan werd het gesprek levendiger en geraakte onze gastheer in een bijzonder goed humeur en trok voortdurend al onze aandacht met leuke en interessante onderwerpen'.³⁵ Adolph Werner van Pallandt was geïnteresseerd in verlichtingsideeën en waardeerde de *philosophes* Voltaire en Rousseau bijzonder om hun spitsvondigheid.

Het verblijf in Zwitserland duurde tot 20 juli 1765, waarna de terugreis werd aangevangen. Via Straatsburg, Lunéville, Nancy, Metz en Luxemburg reisde Van Pallandt naar Spa, waar hij enige dagen doorbracht, vermoedelijk om de baden te gebruiken, hetgeen erg in trek was bij de Europese adel. In de loop van augustus keerde hij huiswaarts.

Het gezin Van Pallandt

Adolph Werner van Pallandt trouwde in 1770 met Heilwich Charlotte Barbara van Heeckeren.³⁶ De bruid was de oudste dochter van Assueer van Heeckeren, heer tot Ruurlo en Henriëtta Johanna Elisabeth Agatha Walrave van Laer, vrouwe tot Kell, Engenburg en Lichtenberg.

Heilwich van Heeckeren was niet de eerste huwelijkskandidate op wie Van Pallandt zijn oog had laten vallen. In 1758 was hij geïnteresseerd geweest in Eusebia de Rode van Heeckeren, hetgeen blijkt uit de brieven van zijn vriend Assueer Jan Torck, die schreef: 'Ik heb juffrouw De Rode verschillende keren ontmoet. Zij is erg charmant en ik weet het niet zeker, maar ik geloof dat ik erg verliefd ben. Ik wil echter niet jouw rivaal zijn en ik ben bang dat als ik avances maak, ik een schop zal krijgen. Als jij geen bezwaar hebt, zal ik het voorzichtig aanpakken'.³⁷ Het huwelijk tussen Assueer Jan Torck en Eusebia de Rode van Heeckeren vond inderdaad enige maanden later plaats, dus vermoedelijk zal Van Pallandts interesse in de bewuste dame niet bijzonder groot zijn geweest.

Van Pallandt kende Heilwich van Heeckeren al jaren. Eind jaren vijftig bracht hij regelmatig een bezoek aan de familie Van Heeckeren te Ruurlo.³⁸ Geleidelijk aan zal er tussen Adolph Werner van Pallandt en Heilwich van Heeckeren genegenheid gegroeid zijn, waarna het uiteindelijk tot een huwelijk kwam. Het huwelijk werd gesloten in Keppel. De plaatselijke schutterij, inclusief echtgenotes en kinderen, werd getrakteerd in de herberg 'De Vergulde Leeuw' te Keppel. Geconsumeerd werden een anker wijn, een ton bier, acht kannen jenever en koffie. Verdere uitgaven waren: kandijnsuiker, drie pond tabak, negen pond boter, roggebrood en pijpen. De strooimeisjes en hun ouders werden ook onthaald. Hiervoor werd in rekening gebracht: een half anker wijn, een halve ton bier, thee en suiker. Daarnaast werden voor de bruiloft drie ankers witte wijn, twee tonnen bier, een halve anker jenever, tabak, suiker en een gros lange pijpen besteld. Een gastenlijst is helaas niet meer voorhanden, maar we kunnen er wel van uitgaan dat deze lijst omvangrijk moet zijn geweest, gezien de geconsumeerde hoeveelheden.³⁹ De nieuwbakken mevrouw Van Pallandt bracht een complete inboedel mee die zij had geërfd van haar reeds overleden ouders.

Van Pallandt en zijn echtgenote kregen zeven kinderen. De oudste, Frederik Willem Floris Theodorus, werd geboren in 1772. Deze zoon was de erfgenaam die voor het adellijke paar de voortzetting van de familie waarborgde. Hij was genoemd naar zijn grootvader. Frederik, in de wandeling Frits genoemd, bezocht in Zutphen de Latijnse school en studeerde evenals zijn vader te Leiden, waar hij in 1793 tot doctor in de beide rechten promoveerde.⁴⁰ In ditzelfde

35 RAG, AHK, inv.nr. 318.

36 RAG, AHK, inv.nr. 300.

37 RAG, AHK, inv.nr. 404.

38 *Ibidem*.

39 *Ibidem*.

40 RAG, AHK, inv.nr. 479.

jaar aanvaardde hij het ambt van burgemeester van Doetinchem en het buitengewone lidmaatschap der Staten-Generaal en in 1794 nam hij zitting in de ridderschap van het graafschap Zutphen. In deze tijd woonde hij in Arnhem, waar hij werkzaam was als advocaat. Frederik van Pallandt was een vurig aanhanger van de Oranjes en door de omwenteling van 1795 werd hij uit al zijn functies gezet, waarna hij lange tijd in Duitsland verbleef. Toen Willem I weer in het land kwam, werd Frederik van Pallandt hoofd van het Departement van 's Rijks Posterijen. Later, in 1830, benoemde de koning hem tot Minister van Eredienst, Justitie en Staat. Bovendien was hij kamerheer des Konings.

Het tweede kind, geboren in 1773, was een dochter, genaamd Henriëtta Assuera Charlotta Juliana (Henriëtte). Zij werd kanonikes in het stift Bedbur bij Kleef en trouwde in 1795 met Assueer Jacob Schimmelpenninck van der Oye. De tweede dochter, Aemilia (Emilie) Sophia Augusta Adolphine werd geboren op 24 maart 1775 en was evenals Henriëtte stiftsjuffer te Bedbur. Emilie is nooit getrouwd. De tweede zoon, geboren op 17 juli 1776, luisterde naar de naam Jan. Hij vervulde evenals zijn broer Frits later de functie van kamerheer des Konings, was lid van de ridderschap en van Gedeputeerde Staten van Gelderland. Hij huwde drie keer. Elisabeth Alexandrina Maria werd geboren op 10 augustus 1777 en was genoemd naar haar tante van moederszijde en naar mevrouw Van Spaen, met wie Adolf Werner van Pallandt goed bevriend was.⁴¹ Net als haar zusters werd zij stiftsjuffer van Bedbur. In 1815 trouwde zij met Jan Carel Mulert tot Odinck. Op 14 maart 1782 werd op kasteel Keppel Charlotte Anne Elisabeth Adolphine geboren. Zij was stiftsjuffer in het stift Oberndorff te Wesel. Haar vader deed in 1792 voor haar afstand van deze prebende.⁴² In 1810 huwde zij met mr. Willem Op ten Noort. De jongste dochter, genaamd Johanna (of Jeanette) Louise Leopoldine werd geboren in 1786 en stierf al in 1817, ongehuwd.⁴³

Tussen Van Pallandt en zijn kinderen bestond over het algemeen een goede verstandhouding. Emilie schreef in 1788 aan haar vader: 'Ik heb lang geen tijd gehad om u te schrijven, gisteren had ik een feest, maar vandaag lijkt me heel geschikt. Ik ben erg onder de indruk van het ongeluk dat u in Trier is overkomen en van de last die moeder daarvan heeft. Weest u overtuigd van mijn genegenheid en het respect dat Emilie heeft voor haar ouders'.⁴⁴ De brieven van Jan dateren uit het begin van de negentiende eeuw. Jan van Pallandt was zeer begaan met zijn vader die in 1808 weduwnaar was geworden. Er is een ongedateerde brief van Henriëtte, waarin zij schrijft: 'Ik hoop dat de vergadering naar uw tevredenheid is verlopen. Laat u mij alstublieft weten of er nieuws is en als u geen tijd heeft om mij te schrijven kan misschien mijn lieve broer dit doen'. In 1807 echter, toen haar man in Indië verbleef, deed zich een conflict voor met haar vader, hetgeen duidelijk wordt uit de brief die zij op 15 februari 1807 schreef aan haar moeder: 'Van de heer Van Spaen hoorde ik dat vader in een postscriptum telkens de boodschap voor mij meegeeft of ik mij met hem wil verzoenen. De houding van mijn vader getuigt in mijn ogen van een hardvochtigheid, waardoor ik nooit weer terug zal keren naar Keppel. Als hij mij niet zelf schrijft dat hij mij weer wil zien en als het probleem aangaande mijn tante niet wordt opgelost, zal ik niet van gedachten veranderen. Stelt u zich eens voor, moeder, zou ik echt de laatste keer kunnen vergeten toen ik bij mijn vader was, de hardvochtigheid en de onwaardigheid, die mijn hele wezen in opstand bracht. Hierin overdrijf ik niet. Nee, ik ben niet in staat in deze kwestie het karakter van de adel te tonen en ik zal me een tweede keer niet blootstellen aan een dergelijke behandeling'.⁴⁵ Henriëttes houding lijkt op een onherstelbare verhouding met haar vader te duiden. Maar in een brief van een jaar later lijkt het erop dat alles vergeten en vergeven was. Mogelijk had dit te maken met het overlijden van Van Pallandts echtgenote.

41 RAG, AHK, inv.nr. 319.

42 RAG, AHK, inv.nr. 330.

43 RAG, AHK, inv.nr. 309.

44 RAG, AHK, inv.nr. 390.

45 RAG, AHK, inv.nr. 401.

Adolph Werner van Pallandt overleed begin 1813 en maakte de terugkeer van de Oranjes dus niet meer mee. De laatste jaren van zijn leven was hij vooral bezorgd over de toekomst van zijn oudste zoon die, zo schreef Van Pallandt, 'aanzienlijke schade geleden heeft doordat de troonopvolging binnen dit gemeenebest eene zo grote verandering heeft ondergaan'. Om deze reden nam hij in zijn testament de bepaling op dat Frederik hiervoor uit de erfenis enige vergoeding zou ontvangen. Ook sprak hij de hoop uit dat de goede verstandhouding tussen zijn kinderen zou blijven bestaan.

De erfeniskwestie

Adolph Werner van Pallandt had één zuster, Agnes Aemilia, geboren in 1732. Zij was kanonikes in het stift Bedbur te Kleef en in haar latere leven senioresse. Juist met deze ongehuwde zuster ontstond een geschil dat uitmondde in een proces. Broer en zus waren het er niet eens over wie de rechtmatige erfgenaam was van hun tante Anna Maria Dorothea van Ripperda tot Vorden, de oudste zuster van hun moeder. Volgens het magescheid van mevrouw Ripperda's ouders zou bij een kinderloos overlijden van hun oudste dochter, het landgoed De Ehze toevallen aan de vrouwe van Keppel, de moeder van Adolph Werner en Agnes Aemilia, of haar nakomelingen. Toen de douairière Ripperda in 1768 overleed, werd deze bepaling actueel. Agnes Aemilia raadpleegde enkele advocaten omdat zij meende recht te hebben op de helft van de waarde van de Ehze in plaats van één derde, zoals gebruikelijk was. Zij schreef haar broer dat zij geruchten had gehoord dat hij het alleenrecht claimde op De Ehze en verzocht hem mee te delen of hij genegen was, 'den huijse en havezathe De Ehze en onderhorige goederen, voor de halsfcheid van die leengoederen zelve, ofte door uijtkeeringe aan mij te laten'. Liever wilde zij in vriendschap en harmonie deze kwestie regelen 'dan in processen te leven'.⁴⁶ Adolph Werner antwoordde haar overtuigd te zijn van de ongefundeerdheid van haar aanspraken en vroeg zich af waarom zij niet hierover met hem had gesproken toen ze elkaar enkele dagen eerder hadden ontmoet. Agnes Aemilia spande een proces aan en verzocht het Hof van Gelderland te worden beleend met de helft van De Ehze, op grond van de bepaling 'aan de vrouwe van Keppel of hare descendentes'. Van Pallandt werd in deze procedure vertegenwoordigd door de bekende rechtsgeleerde mr. Johan Schrassert.

In de uitspraak van het Hof van Gelderland werd bepaald dat de term 'descendenten' uit het magescheid van de grootouders inderdaad op beiden sloeg. Van belang was te zien hoe dit volgens het Zutphens erfrecht geïnterpreteerd moest worden.⁴⁷ Duidelijk was in ieder geval, dat als Agnes Aemilia de enige nakomeling was geweest van de vrouwe van Keppel, zij geërfd zou hebben, omdat De Ehze een zogeheten spilleleen was. Als het een allodiaal goed was geweest, zou Agnes Aemilia in haar recht hebben gestaan. De Ehze was echter een leengoed en daarom moest de term 'descendenten' worden opgevat als zijnde de zoon en niet de dochter. De term descendentes was in het meervoud gesteld om er zeker van te zijn dat De Ehze zou toevallen aan de vrouwe van Keppel en haar familie. De Ehze was dus het rechtmatig eigendom van Adolph Werner van Pallandt.

Agnes Aemilia kreeg in deze procedure heel wat te slikken. Er werd gezegd 'dat het voorwensel van d'impetrante niet te pas kwam, dat vrouwen zowel als mannen leengoederen kunnen erven, waarmede men zich tot zweetens toe heeft beziggehouden'. Het Hof meende dat de freule Van Pallandt beter had moeten weten en zich niet met een 'zo frivole actie' bezig had moeten houden.⁴⁸

Van Pallandt zag wel in dat zijn zuster recht had op een derde deel, ofschoon dit in de uitspraak van het Hof niet expliciet werd vermeld. Zo werd op 22 februari 1773 een akkoord bereikt, waarin Van Pallandt zich bereid verklaarde zijn zuster 18.000 gulden te betalen, daartegenover deed zij definitief afstand van haar rechten.⁴⁹ Bovendien beloofde hij zijn zuster financieel te

46 RAG, AHK, inv.nr. 285.

47 J. Schrassert, *Consultatien, advysen ende advertissemerten* (5 dln.; Harderwijk, 1740-1754) V, 384.

48 RAG, AHK, inv.nr. 285.

49 *Ibidem*.

ondersteunen, voor het geval dat zij in geldelijke moeilijkheden zou komen te verkeren.⁵⁰

Enkele correspondenten

Van Pallandt heeft in zijn lange leven contacten met vele personen onderhouden. Er is enige correspondentie bewaard gebleven. Deze brieven geven een aardige indruk van de zaken die de adel bezighielden. Men schreef over allerlei onderwerpen, zowel persoonlijke als politieke, over het algemeen in het Frans, zoals gebruikelijk was onder de elite in die tijd.

Eind jaren vijftig en begin jaren zestig schreef Van Pallandt vooral met de vrienden uit zijn studententijd. Uit de brieven van Assueer Jan Torck, Cornelis de Perponcher-Sedlnitsky en Antoine Bentinck wordt duidelijk dat de periode 1758-1759 voor Van Pallandt bepaald geen gelukkige was. In de brieven die Torck in 1758 schreef informeerde hij bezorgd naar Van Pallandts verwonding aan zijn been. Torck was erg begaan met zijn vriend en schreef: 'Ik zou zelf chirurgijn willen zijn om u te kunnen verbinden'.⁵¹ Van Pallandt moet lang uit de roulatie zijn geweest, want in november schreef Torck dat hij hoopte dat Van Pallandt in staat zou zijn op de landdag te verschijnen en nodigde hij hem uit bij zijn vader te komen logeren.

Ook Antoine Bentinck, de oudste zoon van Willem Bentinck van Rhooen, studeerde vanaf eind jaren veertig in Leiden en hoorde tot Van Pallandts vriendenkring. Op 21 januari 1759 schreef Bentinck dat hij van een kennis had gehoord dat de moeder van Adolph Werner van Pallandt aan de pokken leed. Bentinck was erg onder de indruk en begaan met Van Pallandt: 'Op haar leeftijd kunnen pokken gevaarlijk zijn'. Hij haalde het voorbeeld aan van mevrouw Van Haersolte die ischias had en desondanks herstelde van de pokken en probeerde Van Pallandt gerust te stellen: 'Ondanks dat het gevaarlijk is, hoeft het niet hopeloos te zijn'.⁵² In deze tijd bestond al wel een vaccin tegen pokken. Antoine Bentinck en zijn jongere broer waren hiertegen bijvoorbeeld ingeënt. Mevrouw Van Pallandt overleefde deze ziekte echter niet en overleed enkele dagen later, op 27 januari. Zij werd slechts 45 jaar oud. Van Pallandt ontving van zijn vriend op 16 februari een condoléancebrief. Bentinck schreef hierin: 'Ik kan je niet zeggen welk effect dit trieste nieuws op mij heeft'. Uit deze brief valt op te maken dat Agnes Aemilia, de zus van Adolph Werner, ook besmet was door het pokkenvirus. Bentinck meende: 'Het is voldoende als je bij haar uit de buurt blijft'. Hij bracht Van Pallandt de beste wensen over voor zijn zus, die hij één keer had ontmoet en wenste hem veel sterkte.

Jan Carel, van der Borch tot Langentrier stamde uit een Duits geslacht van militairen. Zijn grootvader diende in het Staatse leger en vestigde zich na zijn huwelijk met de dochter van een Ommelander jonker in de provincie Groningen. Jan Carel bekleedde tal van functies. Zo was hij als kamerjonker en eerste kamerheer verbonden aan het stadhouderlijk hof. Van der Borch had geen goede reputatie, had veel schulden en stond als onbetrouwbaar te boek. Volgens de hoveling Gijsbert Jan van Hardenbroek was hij 'magtig gebrouilleerd in sijne affaires'.⁵³ Ook vermeldde hij dat de prins meerdere keren over Van der Borch gezegd had dat hij 'een grote schoelje' was en 'een van de slegtste menschen mogelijk'.⁵⁴ Toch werd Van der Borch door de prins op lucratieve posten benoemd. Want, zo zei Van Hardenbroek, aan het Haagse hof was het nu eenmaal zo dat 'de disqualiteyten somtijts meerder toebragten omme iemand sijn fortuin te doen maken als om 't selve te beletten'.⁵⁵

Van der Borch schreef over uiteenlopende zaken. Zo informeerde hij naar *La vie de Madame de Pompadour*, een boek dat Van Pallandt hem beloofd had.⁵⁶ In oktober 1759 reisde Van Pallandt naar Stedum in de provincie Groningen, waar hij de familie Van Lintelo, verwanten van

50 Voor de verstandhouding tussen A.W.C.W. van Pallandt en A.A. van Pallandt, zie ook: M. Monas, 'Agnes Aemilia van Pallandt (1732-1805). Een freule met ambitie', *Virtus*, VI (1999) 15-25.

51 RAG, AHK, inv.nr. 404.

52 RAG, AHK, inv.nr. 341.

53 A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* ('s-Gravenhage, 1989) 140-141.

54 *Ibidem*.

55 *Ibidem*.

56 RAG, AHK, inv.nr. 344.

Sigismund Pieter Alexander von Heiden-Reinestein door G.J.J. de Spinny, 1766
(Particuliere Collectie, foto Iconografisch Bureau)

zijn moeder, bezocht. Van der Borch verbleef in Appingedam en stelde Van Pallandt voor om in Groningen flink de bloemetjes buiten te zetten: 'In Groningen zijn wereldse genoegens te beleven en hoeren te zien'. Hij eindigde de brief met de groeten aan 'le beau monde' van Stedum. Uit de laatste brief van Jan Carel van der Borch valt op te maken dat het tussen hem en Van Pallandt niet meer zo boterde: 'Het is niet gemakkelijk voor mij; u en ik, wij zijn geen leden van een symfonieorkest'.⁵⁷ Hierna lijken de betrekkingen tussen de beide heren te zijn verbroken.

Sigismund Alexander Pierre rijksgraaf van Heiden Reinestein was een hoveling *pur sang*, evenals zijn vader die verbonden was aan het Friese hof en wist op te klimmen tot kamerheer en het uiteindelijk bracht tot opperkamerheer. Daarnaast werd hij benoemd tot landdrost van Drenthe, een bijzonder lucratieve post.⁵⁸ Zijn zoon verbleef reeds op vierjarige leeftijd aan het stadhouderlijk hof als speelgenootje van prinses Carolina. Hij bouwde een soortgelijke carrière op als zijn vader en slaagde erin de vertrouwen van stadhouder Willem V te worden. Zijn invloed reikte ver; zowel in de hofhouding als in binnen- en buitenlandse aangelegenheden had hij een vinger in de pap.⁵⁹ Volgens Van Hardenbroek werd hij op zeker moment zelfs 'den eersten minister' genoemd.⁶⁰

Van Heiden Reinestein had in 1764, een jaar eerder dan Van Pallandt, een reis door Frankrijk gemaakt en was zeer geïnteresseerd in diens wederwaardigheden. Met name het bezoek aan Jean-Jacques Rousseau had zijn grote belangstelling: 'De reis die u hebt moeten maken om hem op te sporen in zijn verblijf, maar nog meer de beschrijving van uw bezoek, het portret dat u gaf van zijn karakter en zijn manier van leven hebben bij mij wederom de spijt naar boven gebracht dat ik niet van de partij was. Ik ben ervan gecharmeerd dat hij besloten heeft geen geschriften meer te produceren die betrekking hebben op dogma's of de moraal. Hij heeft er genoeg over gezegd en wat hij eraan zou kunnen toevoegen, zou hem alleen nog meer afwijzing kunnen bezorgen. Ik kan niet goed de hoon en de smaad die hem ten deel zijn gevallen, aanzien. Zijn levensgeschiedenis is te boeiend om niet te wensen dat het nog gepubliceerd wordt tijdens het leven van de auteur'.⁶¹ Hij sprak de hoop uit dat Rousseau en Voltaire hun meningsverschillen zouden bijleggen. Van Heiden Reinestein schreef niet alleen over Rousseau, maar had voor Van Pallandt ook nieuws over de stadhouder. Hij vertelde dat hij samen met de prins enkele maanden op Het Loo verbleef, waar prins Willem een kuur volgde.⁶² Ook, zo schreef Van Heiden

57 RAG, AHK, inv.nr. 344, d.d. 29 okt. 1760.

58 Gabriëls, *De heren als dienaren*, 135.

59 H.H. Jongbloed, *Inventaris van het familiearchief De Milly van Heiden Reinestein (1641-1741-1949)* (Assen, 1982) 40.

60 Gabriëls, *De heren als dienaren*, 136.

61 RAG, AHK, inv.nr. 414.

62 'De prins neemt mineraalwater uit Pymont en zijn gezondheid gaat zienderogen vooruit. Ikzelf volg de kuur eveneens. Vermoedelijk blijven we nog enige tijd hier op Het Loo'.

Reinestein, had hij horen vertellen dat markies De Bellegarde de intentie had een huwelijk aan te gaan met Belle van Zuylen. Van Heiden Reinestein kon echter niet geloven dat dit nieuws waar kon zijn.⁶³

Een ander invloedrijk man met wie Van Pallandt in contact stond was Johan Herman Sigismund van Nagell tot Ampsen. Van Nagell was lid van de Zutphense ridderschap en van de magistraat van Lochem.⁶⁴ Gedurende vele jaren was hij de vertrouweling van de stadhouder in het graafschap Zutphen. Bovendien slaagde hij erin zich in 1767 meester te maken van het landdrostambt.⁶⁵ Daarnaast kende hij de weg goed aan het stadhoudelijk hof omdat hij als gedeputeerde ter Staten-Generaal het grootste deel van het jaar in Den Haag verbleef. Van Nagell stond bekend als een trouw aanhanger van de Oranjes, maar hield zijn eigenbelang altijd nauwkeurig in de gaten. Van Nagell had vooral Haagse nieuwtjes. Ook gaf hij zijn mening over prinses Carolina en haar broer, de stadhouder.⁶⁶ In 1767 was het voorgenomen huwelijk van Carel George graaf van Wassenaer van Obdam onderwerp van gesprek. Enigszins spottend schreef Van Nagell: 'Hier hebben we een rijke en mooie weduwe, die u door monsieur Twickel voor de neus werd weggekaapt.'⁶⁷ Men zegt dat madame Trip hem een inkomen van 100.000 gulden bezorgt. Er zijn voor- en tegenstanders voor wat betreft deze verbintenis, maar degenen die goed op de hoogte zijn menen dat het een goed besluit is'. Het kwam wel vaker voor dat edelen een niet-ebenbürtig huwelijk sloten.⁶⁸ Enthousiast was men daar niet over, maar men reageerde een stuk genuanceerder als de aanstaande partner gefortuneerd was en dus een bijdrage kon leveren aan de instandhouding van het familiebezit.

De laatste correspondent was de voor ons al bekende mevrouw Anna Maria Dorothea van Ripperda tot Vorden geboren van Lintelo, de oudste zuster van Van Pallandts moeder. Mevrouw Ripperda voelde zich vooral in de winter eenzaam op De Ehze en klaagde in haar brieven over haar gezondheid: 'Ik heb verschrikkelijk last van mijn hoofd en beide oren. Ik zit hier erg alleen en ik kan niet uitgaan, want het is veel te koud'.⁶⁹ Zij maakte vervolgens melding van een aardbeving, waarvan zij erg was geschrokken. Wanneer haar neef een bezoek bracht aan Den Haag verzocht mevrouw Ripperda hem regelmatig boodschappen voor haar te doen. Daarnaast had zij nog talloze andere verzoeken en nieuwtjes.

Samenvatting

Adolph Werner van Pallandt kreeg de opvoeding zoals in de achttiende eeuw gebruikelijk voor een edelman. Uit de bezoeken aan Voltaire en Rousseau blijkt zijn grote belangstelling voor de verlichtingsideeën die toen vooral in adellijke kringen ingang vonden. Alhoewel hij verschillende ambten bekleedde was zijn politieke loopbaan niet spectaculair te noemen. Uit de correspondentie die Van Pallandt onderhield komt het beeld naar voren van een kleine wereld waarin men veel, zo niet alles van elkaar wist. Adolph Werner van Pallandt kan beschouwd worden als een bescheiden man, vaak op de (politieke) achtergrond, maar wel deelnemend aan het sociale leven binnen het adellijke milieu.

63 RAG, AHK, inv.nr. 414.

64 Gabriëls, *De heren als dienaren*, 226.

65 Weststrate, 'Twisten in het kwartier van Zutphen', 275

66 'Zij is een aanbiddelijke prinses, bij wie de stadhouder ongunstig afsteekt. De stadhouder voelt zich erg op zijn gemak bij haar'.

67 RAG, AHK, inv.nr. 380. Carel George graaf van Wassenaer Obdam trouwde in 1767 met Jacoba Elisabeth van Strijen, weduwe van Dirk Trip. De familie Trip was een rijke regentenfamilie uit Amsterdam.

68 J. Aalbers, 'Geboorte en geld' in: *idem* en M. Prak, ed., *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden* (Meppel, 1987) 68.

69 RAG, AHK, inv.nr. 394.